

Omniptikon

Omnipticon

DOI: 10.5281/zenodo.7867832

Selver MERTOĞLU¹

Eski çağlardan günümüze kadar uzanan gözetim olgusu varlığını sürekli olarak hissettirmiştir. Tarih boyunca gözetim panoptikon, sinoptikon, omniptikon ve süperpanoptikon gibi birçok farklı kavramlarla açıklanmıştır. Gözetim denildiğinde ilk olarak Bentham ve Foucault ile birlikte anılan Panoptikon metaforu akla gelmektedir. Samuel Bentham ile kardeşi Jeremy Bentham'ın tasarladığı Panoptikon 1785 yılında oluşturulmuştur. Hapishane modeli olarak tasarlanan model gözetlenmeye izin vermektedir. Michael Foucault ise Panoptikon kavramını modern iktidarın görünmeden gözetleme pratiğine uyarlayarak gözetimle iktidar arasındaki ilişkiyi göstermiştir. Foucault Panoptikon metaforunu tanımlarken gözetim mekanizmasının nasıl işlediğini de aktarmaktadır. Çevrede halka şeklinde bir binanın ortasında kule yer almaktadır. Kulede geniş pencereler, halkanın iç cephesine bakmaktadır. Binanın içinde bina boyunca uzanan hücreler yer almaktadır. Hücrelerin içerisinde bulunan iki pencerenin biri içeri diğeri ise dışarı bakmaktadır. Merkezde bulunan kuleye gözlemci yerleştirilerek her bir hücreye bir deli, bir hasta, bir mahkûm, bir işçi ya da bir öğrenci kapatılmaktadır. Dışarıdan vuran ışık sayesinde kulenin içerisine esirlerin küçük silüetleri yansımaktadır. Böylelikle Foucault, iktidarın görünmezliğini vurgulamaktadır. Ancak zamanla panoptikon metaforunun yeni gözetim pratiklerini karşılamada yetersiz kaldığı görülmüştür (Foucault, 2015, s. 86).

Her dönem yaşanan gelişmelere göre gözetim pratiklerinin işlevi de değişerek kapsama alanı genişlemiştir. Panoptik gözetim pratiğinde azınlık çoğunluğu gözetlerken zamanla bu durum değişerek çoğunluk azınlığı seyrederek hale gelmiştir. Ancak gelişen teknolojinin de yardımıyla artık herkes herkesi takip edebilmektedir. Özellikle web 2.0'ın icadıyla birlikte yeni medya uygulamaları ortaya çıkmıştır. Bu uygulamaların, sayısallık, etkileşim, multimedya, hipermedya, arayüz, simülasyon ve ağ erişimi gibi özellikleri bulunmaktadır (Lister vd., 2009, s. 13). Hayatın her alanını etkisi altına alan bu uygulamalar gözetimi bambaşka bir boyuta taşıyarak günümüz dikizciliğinin/röntgenciliğinin de yaşanmasına sebep olmuştur.

Ağ erişimi ile sinoptikon kavramının dönemin gözetim anlayışını yeterince ifade edemiyor olması karşısında Jeffrey Rosen, herkesin herkesi, mekân ve zaman sıkıntısı olmaksızın gözetlemesi anlamına gelen omniptikon kavramını kullanmıştır (Sprague, 2007, s. 2). Böylelikle gözetim pratiklerine farklı bir kavram daha kazandırılırken postmodern dönemin gözetim uygulamaları da farklı

¹ Dr., selveryazar3660@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1189-675X.

bir kavramla Rosen (2004), tarafından nitelendirilmiştir. “Çıplak Kalabalık” adlı kitabında omniptikon kavramından bahseden Rosen, internetin yaygınlaştığı bu çağda zaman ve uzamdan bağımsız olarak çoğunluğun birbirini sürekli gözetlediğini dile getirmektedir. Rosen’in bahsettiği bu çağda gözetimin küreselleştiği görülürken, herkes izlenmeye ve takip edilmeye de razı olmaktadır. Gönüllülüğün esas olduğu omniptik gözetim bu nedenle panoptik gözetimden ayrılmaktadır. Bauman’a göre panoptikon varlığını hala devam ettirmektedir. Bu gözetim türü günümüzde daha çok hapisanelerde, kamplarda, psikiyatri kliniklerinde ve tam gözetim kurumlarında kullanılmaktadır (Bauman & Lyon, 2018, s. 70). Özellikle akıllı telefonların ortaya çıkmasıyla birlikte internet kullanımının ve çevrim içi olma sürelerinin artmasıyla omniptik gözetim yaşanmaktadır. Görünür olmaktan haz duyan bireyler sosyal medya uygulamalarını tercih ederek göz önünde olmaya çalışmaktadır. Baskının yerine gönüllü olarak gerçekleşen bir gözetim sistemi olarak omniptikon kavramı İngilizce’de “her yerde bulunan” anlamına gelen omnipresence kelimesinde “Omni” eki ve gözetlemek anlamına gelen ‘opticon’ kelimesinin birleşmesiyle oluşmuştur. Omniptikon, panoptikon ve sinoptikonun da yardımıyla herkesin herkes tarafından kontrol edildiği bir sistemdir (Pimenta, 2010, s. 272). Teknolojinin sunduğu imkânlarla gözetim pratiklerinin değiştiği 21. yüzyılda göz merkezli bir yapı inşa edilmiştir. Bu göz merkezli yapıda artık herkes sürekli olarak gözetlenirken, aynı zamanda başkalarını da gözetler konuma geçmiştir. Diğer gözetim türleriyle birlikte postmodern toplumda ortaya çıkan omniptikon, iktidarın da işini kolaylaştırmıştır.

Yağlı’ya göre (2015, s. 280- 281), iktidarın denetleyiciliğinin yerel düzeyde kaldığı panoptikondan küresel bir denetleme ve gözetleme kültürü olarak görülen çoğunluğun azınlığı izlemesinden (sinoptikon) sonra, herkesin herkesi izleyebildiği omniptikon aşamasına geçilmiştir. Dünya çapında yaygın olarak kullanılan sosyal medya ortamlarında kazanılan beğeni ve arkadaş/takipçi sayısı üzerinden elde edilen toplumsal kimlik ve kişisel tatmin, omniptikonun en çok bilinen formu olarak görülmektedir (Okmeydan, 2017, s. 61). Artık sosyal paylaşım platformları aracılığıyla kendi benliğini görünür kılan bireylerin ayrıca özel hayatlarına dair ayrıntıları da şeffaflaştırdığı görülmektedir. Omniptik gözetim vasıtasıyla herkesin herkesi gözetleyebildiği ağ ortamında gözetim, eğlenceye dönüşmüştür. Takipçilerinin beğenilerini kazanmak için farklı imajlar oluşturan sosyal medya kullanıcılarının birçoğu fenomen olarak adlandırılmak için uğraşmaktadır. Böylelikle kişi daha fazla ön planda olacağı için daha çok gözetlenme şansına sahip olacaktır. Daha fazla takip, daha fazla tıklanma ve daha fazla beğeni için birbirleriyle yarışan postmodern birey, sahip olduğu kimlikten farklı bir imaja da bürünerek sanal kimlikler üretmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gözetim pratikleri, Omniptikon, Sosyal medya, Gözetleme

Kaynakça

- Bauman, Z., & Lyon, D. (2018). Akışkan Gözetim. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Foucault, M. (2015). İktidarın gözü (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lister, M., Dovey, J., Giddings, S., Grant, I., & Kel, K. (2009). New Media: A Critical Introduction. New York: Routledge.

- Okmeydan, S. B. (2017). Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: 'Panoptikon'dan 'Sinoptikon' ve 'Omniptikon'a. *Online Academic Journal of Information Technology*, 45-69.
- Pimenta, E. D. (2010). *Low Power Society*. 3. Elektronik Baskı. Londra: ASA Art and Technology UK Limited .
- Sprague, R. D. (2007). From Taylorism to the omnipticon: expanding employee surveillance beyond the workplace. *Journal of Computer & Information Law*, 25 (1), 1-35.
- Yağlı, S. (2015). Bir anlatı mecrası olarak yeni medyanın söyleminde trans bireyler. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 267-284.